

Türk Şiirinde Türlerin Gelişimi

Rohila RUZMANOVA¹

Özet

Günümüzde Türk halklarının dil, edebiyat, tarih ve eğitim alanlarında ortak payları vardır ve bunların incelenmesi için ortak bilimsel yaklaşımlar gerekmektedir. Türk Devletleri Teşkilatı faaliyeti ve kuruluşun benimsediği programlar, Türk dili konuşan halkların sosyal, siyasi ve kültürel anlamda yaklaşımlarını resmi bir statüye yükseltmektedir. Dünya uygarlığının belirli dönemlerinde Türk halklarının, insanlığın gelişimine büyük katkı sağlayan ulu şahsiyetler yetiştirdiğini hepimiz biliyoruz. Özellikle, Ali Şîr Nevai eserlerinin ideolojik ve sanatsal etkisi sadece Orta Asya'da değil, Avrupa'da yaşayan Türkçe konuşan halkların eserlerine de yansıyor. Türk bilginlerine göre 15. yüzyılın son çeyreğinde başlayan bu süreç, Türk edebiyatının lirik ve lîro-epik türleri için bir model olmuştur. Ali Şîr Nevai'nin şiirleri, yazıldığı yıllardan itibaren hem Orta Asya'da hem de Osmanlı Türk devletinde büyük ilgi gördü. Şiirleri, yaşadığı dönemde Osmanlı şairlerinin ilgisini çekmiş ve onlara nazire yazmak bir gelenek haline gelmiştir. Nevai'nin çalışmalarının etkisi, sadece nazirinin değil, aynı zamanda diğer bazı şiir türlerinin gelişiminde de açıkça görülmektedir. Makalede Ali Şîr Nevai eserlerinin Türk edebiyatında şiir türlerinin gelişimine olan etkisi tartışılmaktadır.

Anahtar kelimeler: Türk şiiri, türler, nazire, sanatsal etki, Osmanlı şairleri.

Development of Genres in Turkish Poetry

Abstract

Today, Turkic peoples have common shares in the fields of language, literature, history and education, and common scientific approaches are required to study them. The activities of the Organization of Turkic States and the programs adopted by the organization elevate the social, political and cultural approaches of the Turkic-speaking peoples to an official status. We all know that in certain periods of world civilization, Turkic people raised great figures who made a great contribution to the development of humanity. In particular, the ideological and artistic influence of Alisher Nevai's works is reflected not only in Central Asia, but also in the works of Turkic-speaking people living in Europe. According to Turkish scholars, this process, which started in the last quarter of the 15th century, became a model for the lyrical and lîro-epic genres of Turkish literature. Alisher Nevai's poems have attracted great

¹ Doç. Dr., Şeraf Reşidov adına Semerkand Devlet Üniversitesi Türkoloji Araştırmalar Enstitüsü
E-mail: roxilaruzmanova694@gmail.com
ORCID ID: 0000-0001-6539-0511

attention both in Central Asia and in the Ottoman Turkish state since the years they were written. His poems attracted the attention of Ottoman poets during his time and it became a tradition to write ghazals for them. The influence of Nevai's work is clearly visible in the development of not only nazira, but also some other types of poetry. In the article, the impact of Alisher Nevai's works on the development of poetry genres in Turkish literature is discussed.

Key words: Turkish poetry, genres, nazira, artistic influence, Ottoman poets.

GİRİŞ

Türk edebiyat tarihinde XV. yüzyıl yeni bir gelişme dönemidir. Sonuçta Türk halkları ilk kez bu yüzyılda kendilerinden önce İslam'ı kabul eden milletlerin edebiyatlarıyla rekabet etmeye başladı. Türk edebiyatı farklı lehçelerde eserler vermenin yanı sıra iki yönden de gelişme fırsatları sunmaktadır:

1. Doğu Türk dili (Orta Asya edebiyatı)
2. Batı Türk dili (Yerli klasik edebiyat)

Orta Çağ'da Türkçe edebi eserler yaratmanın kendine özgü bir geleneği vardı. X-XII. yüzyıl Özbek dini edebiyatında özellikle Hoca Ahmed Yesevi'nin eserinde Türk şiirinin temel yapısal unsurlarından biri olan halkçılık geleneği sanatsal düşüncenin dili ve üslubu açısından insanların anlayabileceği nitelikte olarak, etkileyici şiirsel ifadesi göze çarparsa, XVI. yüzyıl başlarındaki edebiyat eserlerinde sadece konu ve içerik değil, biçim bakımından da özgün bir Türklük çabası, daha doğrusu, Türk şarkı üslubü ve veznine değiniyor.

Hayder Harezmi Nizami'nin "Mahzan ul-esrar" destanının çevirisini başlarken, Türk dilinde yazılacak manzum eserlerin sanatsal açıdan yüksek olabilmesi, yani tam anlamıyla Türkçe olması için şiirin ezgi janriyle uyumu olduğunu vurgulayarak, "Gülşen ul-esrar" destanında şöyle yazıyor:

*Turk zuhuridur o'chunda bukun,
Boshla ulug'yir bila Türkâne un...
Turk surudini tuzuk birla tuz,
Yaxshi ayolg'u bila ko'kla qubuz.*

Bilindiği üzere, Türk dilindeki halk şiirinin klasik Türk şiiri seviyesine ulaşma süreci XV. yüzyılın ikinci yarısına kadar devam etmiştir. Ali Şiir Nevai'nin şiirleri, bu yaratıcı evrim sürecini tamamlamıştır. Nevai, kadim Özbek dilinin kaderi ile ilgili olarak Sultan Hüseyin Baykara'nın izlediği politikayı ve pratik önlemleri desteklemiştir. Farsça ve Türkçe konusundaki yeteneğe sahip olan Hüseyin Baykara'nın eserlerini ağırlıklı olarak Özbekçede yazmasının rastlantısal olmadığını belirtmiştir. Ayrıca Nevai, "Muhakemetü'l-Lugateyn" adlı eserinde şunları ifade etmiştir: "...iltifat ve ihtimamin, bazı

manileri keşfetmeye, nazmı oluşturmaya yönelik kuralları hayata geçirmeye ve kelime üslubunu geliştirmeye katkı sağladığını” belirtmiştir. Ayrıca, yüzlerce kelimenin anlamını açıklığa kavuşturduğunu ifade etmiştir.

Bu bağlamda, “Mecâlis ün-nefâis” adlı eserin 8. meclisinde, Hüseyinî gazellerinin kafiye ve rediflerini tasvir etmektedir. Nevai, Türk şairlerinin eserlerinde kafiye konusuna büyük bir önem vermiş ve kafiye konusundaki tutarlılığın, Türk halkına yakın ve basit bir dize yapısı ile ifade edildiğini savunmuştur. Ancak klasik Doğu şiiri, bu olguyu sanat kurallarının gereklilikleri açısından eleştirmiştir. Şairin Hüseyinî divanından seçilen beyitler, Türkâne kafiye sistemine dayanan klasik edebiyatın kafiye teorisi taleplerine uygun bir şekilde cevap verdiği için takdir edilmiştir. Bu bağlamda, Nevai’nin Hüseyinî şiirlerinin, Türk şiirinin klasik edebiyat poetikası kuralları içinde dolaylı bir şekilde yer aldığını vurgulanmaktadır.

Türk şiirinin doğal gelişimini hızlandırma amacı, şiiri edebi sistemin gerekliliklerine daha yakın bir hale getirme, edebi ve estetik kimliğini güçlendirme ve toplumsal etkisini artırma yolunda ilk adımları atan kişi Nevai oldu. Şair, öncelikle Türkâne geleneğini büyük bir yetenekle kullanarak Türkâne usulüne dayalı şiiri klasik bir seviyeye yükseltmek için büyük bir çaba harcadı. İkinci olarak, Türk şiirini mustazaf, müsemme gibi yeni türlerle zenginleştirdi. Ardından benzersiz dini tasvir teknikleri ve son derece etkileyici sanatsal imgelerin yanı sıra tatabbu ve tazmin sanatlarının yeni bir yorumunu da sundu.

Ali Şiir Nevai, “Türkâne” terimini hem olumlu hem de olumsuz bir bağlamda değerlendirir. Ünlü edebiyatçı Y. İshakov, Nevai’nin Türkâneye yönelik olumsuz tavrını şu şekilde açıklar: “...şiirsel yapıda sadelik, hafif vezin kullanımı (ramal ve hazac ölçüsü daha hafif), kafiye konusunda folklorik yakınlık (yani, aliterasyon, entonasyon prensibinin korunması), türün hakimiyeti (tuyuğ) poetikası (gazelin boyutu, kompozisyonu, tematik yapısı) açısından da olağanüstüdür. Fakat çeşitli karmaşık figürler bu tür şiirlerde bulunmasa da, tacnis sanatı önemli bir yer tutar” (İshakov, 1990; 3-8). Şairin Türkâneye olan olumlu bakış açısı, “Türkçe” olarak bilinen türküler hakkındaki yorumlarından da anlaşılabilir.”

“Yana surudedurkim, ani “turkiy” debdurlar, bu lafz anga alam bo ‘lubdur va ul g’oyatdin tashqari dilpisand va ruhafzo va nihoyatdin mutajoyiz aysh ahdig’a sudmand va majlisoro suruddur...” (Алишер Навоий, 1998: 131).

“Nevai’nin Türk şiiriyle ilgili şekil ve poetik gereksinimlerine karşı olumsuz bir yaklaşım sergilediği bilinmekle birlikte, konu ve anlam açısından daha olumlu görüşler ifade ettiği bilinmektedir. Şair, “Mizan’ul evzan” adlı eserinde Türk dilindeki şiirleri özellikle “şarkılar” vezinleri açısından inceleyerek, Türkiy adı

verilen şarkı türüne odaklanmıştır. Nevai, yukarıdaki açıklamada “Türkiy”i “surud” olarak adlandırmıştır. Surud’un bir anlamı şarkı veya ezgiyen, ikinci anlamı şiirdir. Nevai, Türkiy’i yazılı edebiyatın poetik kurallarını benimseyerek, Türkiy’in şiirsel anlamına daha fazla odaklandığını belirtmektedir.

Bu bağlamda, “...şair, Türkiy’i ayrı bir şiir türü olarak ele alır ve kendine özgü tür özelliklerini gösterir. Bunlardan ilki, Türkiy’in eski Özbek dilinde yazıldığı ve bu nedenle Türkiy adı altında ün kazandığıdır... İkincisi, Türkiy’in “g’oyatdin tashqari dilpisand va ruhafzo va majlisoro suruddur” olduğu, üçüncüsü ise Türkiyde akıcı bir dil ve sanatsal incelikle ifade edildiği ve son olarak dördüncü olarak ramali musammani maksur vezniyle yazıldığı belirtilmiştir” (Валихожаев Б, 1988: 56). Bu durum, bilim insanının, Nevai’nin “Mizan’ul evzan” eserinde verilen bilgilerden hareketle Türkiy şiirinin diğer şiir türlerinden farklı, özgün özelliklerini kısaca açıklamasına olanak tanımaktadır. Ayrıca, Nevai’nin “Mecalis un-nefais” ve “Mizan’ul evzan” eserlerinde verdiği diğer bilgiler, Türkiy şiirinin tür özelliklerini daha net bir biçimde anlamamıza olanak sağlamaktadır. Kendine özgü bir biçim, içerik ve tematik görünüme sahip olan Türkiy şiiri, Ali Şiir Nevai’nin bilimsel eserinde özel bir yere sahip olmuş ve bu dönemde lirik bir tür düzeyine yükselmiştir.

Şiirde biçim ve içerik arasındaki ilişkiye dair her zaman öne çıkan bir perspektifle, Nevai’nin amacı, Türkiy yeni içerik ve çeşitli temalarla zenginleştirmektir. Ali Şiir Nevai’nin Türkiy sadece aşk ve sevgi ruh hali ile sınırlamaz, aynı zamanda felsefi bir tutum benimser. Aşk ve sevgi kavramları, yaratıcılık ve onun sembolizmi gibi geniş bir anlam yelpazesi içinde ele alınır. Bu açıdan bakıldığında, Bu açıdan bakıldığında Nevai’nin Türkiy üslubunda belirli bir olay örgüsüyle birçok yakpora ve tadicli gazeller yaratması dikkat çekicidir. Özellikle “İlk divan”dan “Kecha kelgumdur debon...”, “Ul parivaşkim...”, “Yog’liging, eykim, tikarsen...” gibi gazellerin bulunması bu görüşü desteklemektedir.

Nevai’nin Türkiy şiirinin bir diğer özelliği, şairin divanlarında romantik Türkçe şiirlerin yanı sıra Türkiye özgü ağırlık ve üslupta yazılmış sosyal, felsefi ve hicivli gazellerin de yer almasıdır. Ali Şiir Nevai, çağdaşı olan diğer Türk şairlerinin çoğunlukla Türkiy türünde şiirlerle sınırlı kalırken, Nevai bu türün farklı olanaklarını kullanarak yeni temalar ve yapılarla gazeller yaratmıştır. Özellikle “Birisi tuyug” durkim, ...», “Yana «qo’shiq” durkim, ...», “Yana «chinga” durkim, ...», “Va yana turk ulusida bir suruddurkim, ani «muhabbatnoma” derlar...», “Va yana bu xalq orasida bir surud bor ekandurkim... ani «musta’zod” derlar emish...», “Yana Iroq ahli tarokimasida surude shoe’kim, ani «aruzvoriy” derlar...», «Yana surudedurkim, ani “turkiy” debdurklar» gibi ifadeler kullanmaktadır. Bu türü yaratan şairler arasında müstazad tek bir örnekle sınırlıdır ve bu örnek yalnızca Gadoi Divanı’nda görülebilir.

“Nevai, müstazad tarzında şiirler yazarak, kendisinin ilk resmi divanı olan “Badoe ul-bidoya”da bunun üç örneğine yer vermiştir. “Hazâinü'l-meânî” divanının her birine bir tane olmak üzere böyle bir eser eklemiştir. Şairin, divanlarının önsözlerinde ayrıntılı bir şekilde anlattığı tadvinlik (divan sıralamak) alanındaki sanatsal-estetik ilkeleri göz önüne alındığında, onun bu işten beklediği amacı daha net anlaşılır hale gelir. Büyük şair, divan düzenlendiğinde mümkün olduğu kadar lirik türdeki tüm eserlere yer verilmesi gerektiğini vurgulamış ve müstazadı, Özbek klasik şiirinin lirik türlerinden biri olarak kabul edilmesini amaçlamıştır. Ayrıca kendisinden sonra divan düzenlemeyi düşünenlere, bu türde şiir yazmaya devam etmeleri gerekliliğini dolaylı yoldan ifade etmiştir.

Ali Şiir Nevai, Özbek klasik şiirinde musammat türünün gelişimini sağlayan bir şairdir. Nevai'den önce, sadece musammatın bağımsız örnekleri mevcuttu. Özbek lirik şiirinde gazel ve musammatın tarihini ve gelişimini inceleyen bilim adamı R. Orzibekov, bu konuda şunları ifade eder: “...Nevai, tazmin yöntemiyle musammatın ilk örneklerini yaratarak musammat yazma geleneğini başlattı. Ali Şiir Nevai, diğer birçok lirik türün reformcusu gibi Oryantalizmin olanaklarını genişletti. Çalışmalarının bir örneği olarak bu alanda da geçerli bir edebiyat okulu oluşturdu. Musammatın muhammes, musaddes ve musamman gibi tazmin şekillerini keşfetti.” (Орзибеков, 1976: 34).

Daha sonraki yıllarda, bilim insanı Şeyh Ahmed Terazi'nin “Funun ul-Baloğa” adlı eserini bulup bilim camiasına sunması vesilesiyle yazdığı makalesinde, Nevai'nin ve Huseyni'nin eserlerinde musammatın gazellere dayanan tazmin örneklerinin oluşturulma usullerinin keşfedilerek sanatsal yaratım deneyimine dahil edildiğini belirtirken, onun bağımsız örneklerinin XV. yüzyılın ilk yarısında Türk-Özbek şiirinde de belirgin olduğunu ifade ediyor. Yani Hafız Harezmi'nin çağdaşı olan diğer Türk ve Fars-Tacik şairlerin bağımsız muhammaslar yazdıkları gibi, aynı zamanda Ali Şiir Nevai'nin döneminde de musammatın tazmin usulüyle oluşturulan örnekleri bulunarak Türk-Özbek şiirinin tür yapısının zenginleştirildiğini belirtiyor.

Nevai, “Badoe ul-bidoya” divanında 5 muhammes bulundurmuş, bunlardan 3'ü Lütfi'nin gazelleri üzerine, 2'si ise kendi gazelleri üzerinedir. Divan'daki 2 musaddesin ikisi de Lütfi'nin gazeline yazılmıştır.

“Garâib us-sigar” divanındaki üç muhammesin biri Lütfi'nin gazeliyle, ikisi ise kendi gazeliyle ilgilidir. Divan'a giren bir musaddas, Nevai'nin kendi gazeline yazılmıştır. Ayrıca “Nevadir uş-şebab”daki üç muhammesten biri Lütfi'ye, ikisi kendi gazeline, bir musaddesi de kendi gazeline bağlıdır.

“Bedâyi ul-vasat” divanında Lütfi ve kendi gazellerine muhammaslar ve birer taneden Lütfi ve Huseyni'nin gazellerine musaddaslar bulunmaktadır.

“Favoyid ul-kibar” divanından ise şairin kendi gazelleriyle ilişkili iki muhammes bulunmaktadır; Lütfi gazeli altılı bir musaddas ve şairin kendi sekizli gazeline ait bir musamman içerir.

Böylece Nevai, Mevlana Lütfi'nin gazellerine üç muhammes ve iki musaddas, Hüseyin'in gazeline bir musaddas ve kendi gazellerine ise yedi musaddas, iki musaddas ve bir musamman eklemiştir. A. Abdugafurov, Nevai'nin kendi gazellerinden yaratıcı bir şekilde faydalanmasının yeni bir lirik türde eserler meydana getirdiği hakkında şu yorumda bulunuyor: “Hazâinü'l-meânî”deki on musammat, Nevai'nin kendi gazellerine dayalı olarak üretildi. Nevai, kendi döneminin ünlü gazellerini destanlara dönüştüren ilk kişiydi” (Абдугафуров, 1995: 5).

Şair, musammatları divanlarında aynı sıraya göre düzenlemiştir. Yani mustazaddan sonra muhammaslar gelir, ardından musaddaslar gelir, ve en son musamman gelir. “Hazâinü'l-meânî”nin ilk iki divanında üç muhammes ve bir musaddas bulunurken, sonraki iki divanda ise iki muhammes ve iki musaddas (“Favoyid”de birisi musamman) yer almaktadır. Şairin izlediği diğer estetik kural ise tüm divanlarda Mevlana Lütfi'nin gazellerine bağlı musammatların ilk sırada yer almasıdır. Devan tahlili alanında mükemmel sanatsal ve estetik ilkeler geliştiren Nevai, musammat türünün devan kompozisyonunun önemli yapısal unsurlarından biri olduğunu vurguluyor ve Türkçedeki güzel örneklerini gösteriyor.

Nevai'nin divanlarında dikkat çeken bir diğer özellik, şairin sanat usulleri olarak tazmin ve tatabbu kullanma sanatının kendine özgü bir üslubuna sahip olmasıdır. Tezmin ve tatabbu sanatının kullanıldığı “Hazâinü'l-meânî” divanının 433. gazelinde bir önceki gazelin vezini, redifi ve beş kafiyesi korunmuştur.

Her iki gazelde de imgelere dayalı bir yapı görmekteyiz ve bu imgeler, gazellerin temel kompozisyonunu oluşturan anlamsal ve duygusal öğelerdir. Gazelleri beyt beyt incelediğimizde, birinci gazelde resim veya sanatsal bir imgeler dizisi betimlenirken, ikinci gazelde bu imgeler ve olaylar daha canlı ve geniş bir şekilde sunulmaktadır. Ayrıca, her iki şiirde içerik bakımından örtüşen beyitlerin kafiyesi de aynıdır. Şimdi bu beyitleri yan yana koyalım ve karşılaştıralım.

Öncelikle ruhun imgesi hakkında:

*Demang ko'nglung qanikim, hajrdin behush edim,
Qay sori borg'onin ul bexonumonim bilmadim.*

(«Nevâdirü'n-nihâye», 3.beyt)

Ul pari to jilva qildi bordi ko'nglum, vah, qayon,

Bo'ldi ul ovvorai bexonumonim, bilmadim.

(«Hazâinü'l-meânî», 5.beyt).

Yerin sitemi ile ilgili örnek “Nevâdirü'n-nihâye” dördüncü beyt

*Vaslidin so'z deb bu yanglig' ta'nig'a xush kelmasin,
Bilmadim, ey qotili nomehribonim, bilmadim.*

“Hazâinü'l-meânî”, üçüncü beyt:

*Demadingmu, dema rashkimmiki, boqting g'ayrima,
Bilmadim, ey kofiri nomehribonim, bilmadim.*

Her iki gazelde maktalar, içerik açısından söyleyicinin, yani şairin ruh hali bakımından farklılık göstermektedir. Birinci gazel maktasında aşkın umutsuz, şikayetçi halini tasvir ederken, ikinci gazel maktası daha iyimser bir ruhu ve zenginliği yansıtmaktadır.

“Nevâdirü'n-nihâye” altıncı beyt:

*O'zlukimdin ranja erdim ichkali jomi fano,
Bexud o'ldum o'ylakim nomu nishonim, bilmadim.*

Nevâdirü'ş-şebâb” altıncı beyt:

*Do'stdin bildim nishon, to topmadim o'zdin nishon,
Lek o'zdin toki bor erdi nishonim, bilmadim.*

Gazeller maktalarında içerik açısından söyleyici-şairin ruh hali beyanında farklılık görünür. Birinci gazal maktasında aşkın düşkün, şikayetli halı tasvir edilirse, ikinci gazel maktası iyimser ruh ile zenginleştirmiştir.

“Nevâdirü'n-nihâye” yedinci beyt:

*Ey Nevaiy, oshiq o'lg'onda dedim qolg'ay nihon,
Bo'ylakim olamni tutqay dostonim bilmadim.*

“Nevâdirü'ş-şebâb” altıncı beyt:

*Ey Nevaiy, yor ko'ngli mehrmu qildi ayon,
Yo asar qildi anga o'tlug'fig'onim, bilmadim.*

Bu hususları dikkate alarak, biz “Hazâinü'l-meânî” ye içeren bu gazeli tatabbu sanatının güzel örneği diyebiliriz. Gazel yazımına beyit eklemek, tazmin olgusu, şairin gazellerinde farklı bir şekilde kendini göstermektedir. Nevai, gazellerini divanına sırayla yerleştirirken, içerik yapılarına ve kompozisyonlarına

özellikle dikkat etmiştir. Bu nedenle gazel yazımı ile ilgili tatabbu ve tezmin gibi sanatların yaratıcı bir şekilde gelişmesine ve bu alandaki geleneklerin yeni yollarla gelişmesine fırsat vermiştir.

Sonuç olarak, bilge edebiyat teorisyeni ve düşünür şair Ali Şiir Nevai'nin, Özbek şiirinin geleneksel özelliklerini ve sanatsal değerlerini lirik şiirinde yaratıcı bir şekilde kullanarak büyük bir başarı elde ettiği ve bu başarının, gelecek nesiller için özel bir örnek ve öğreti işlevi gördüğü açıkça görülmektedir.

ETİK BEYAN

“Türk Şiirinde Türlerin Gelişimi” başlıklı çalışmanın yazım sürecinde bilimsel kurallara, etik ve alıntı kurallarına uyulmuş; toplanan veriler üzerinde herhangi bir tahrifat yapılmamış ve bu çalışma herhangi başka bir akademik yayın ortamına değerlendirme için gönderilmemiştir.

ÇATIŞMA BEYANI

Araştırmacının diğer kişi veya kurumlarla yaşanabilecek herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.

KAYNAKÇA

- Абдуғафуров А. Хазойин ул - маоний девонларининг тартиб берилиши ҳақида. //Ўзбек тили ва адабиёти, 1995, №3; 5.
- Алишер Навоий. Мукамал Асарлар Тўплами. Йигирма жилдлик. 16-жилд. - Тошкент, Ўз Р ФА: “Фан”. 1998;131.
- Бобур. Мухтасар. - Тошкент, Ўз Р ФА: “Фан”. 1959;155.
- Валихўжаев Б. Алишер Навоий туркий ва туркийгўйлик ҳақида. - Самарқанд, СамДУ: СамДУ илимий мақолалар тўплами. 1988, №2;56.
- Орзибеков Р. Ўзбек лирик поэзиясида ғазал ва мусаммат. - Тошкент: Ўз Р ФА: “Фан”. 1976;34.
- Исҳоқов Ё. Навоий ва ўзбек шеъриятидаги услублар масаласи. //Ўзбек тили ва адабиёти, 1990, №5:3-8.
- Salohiy D. Nevaiy lirikasida qadimiy turkey she'riyat an'analari takomili.// Turkologik tadqiqotlar, 2023, №1:55-62.

EXTENDED SUMMARY

In the history of Turkish literature, in the 15th century. The century is a new period of development. As a result, for the first time in this century, Turkish people began to compete with the literature of the nations that accepted Islam before them. In addition to producing works in different dialects, Turkish literature offers development opportunities in two aspects:

1. Eastern Turkic language (Central Asian literature)
2. Western Turkish language (Native classical literature)

There was a unique tradition of creating Turkish literary works in the Middle Ages. X-XII. If the tradition of populism, which is one of the basic structural elements of Turkish poetry in the Uzbek religious literature of the 19th century, especially in the work of Hodja Ahmed Yesevi, stands out with its impressive poetic expression in terms of the language and style of artistic thought that people can understand, it can be seen in the 16th century. In the literary works of the early 20th century, it refers to an original Turkish effort not only in terms of subject and content, but also in terms of form; more precisely, it touches on Turkish song style and meter.

As it is known, the process of folk poetry in the Turkish language reaching the level of classical Turkish poetry dates back to the 15th century. It continued until the second half of the century. Ali Poet Nevai's poems completed this creative evolution process. Nevai supported the policy and practical measures followed by Sultan Hüseyin Baykara regarding the fate of the ancient Uzbek language. He stated that it was not a coincidence that Hüseyin Baykara, who had talent in Persian and Turkish, wrote his works mainly in Uzbek. Additionally, Nevai stated the following in his work "Muhakemetü'l-Lugateyn": "...compliment and care contribute to discovering some verses, implementing the rules for creating verse and improving the word style." He also stated that he clarified the meaning of hundreds of words.

“Nevai was the person who took the first steps towards accelerating the natural development of Turkish poetry, bringing poetry closer to the requirements of the literary system, strengthening its literary and aesthetic identity and increasing its social impact. First of all, the poet made a great effort to raise the poetry based on the Türkane method to a classical level by using the Türkane tradition with great talent. Secondly, he enriched Turkish poetry with new genres such as mustazaf and müsemme. He then presented a new interpretation of the tatabbu and talisman arts, along with unique religious depiction techniques and highly expressive artistic imagery.

With an always prominent perspective on the relationship between form and content in poetry, Nevai's aim is to enrich Turkic with new content and various themes. Ali Poet Nevai's Turkic does not limit itself only to love and affectionate mood, but also adopts a philosophical attitude. The concepts of love and affection are discussed within a wide range of meanings, such as creativity and its symbolism. From this perspective, it is noteworthy that Nevai created many yakporas and tadicli ghazals with a specific plot in the Turkish style.

Another feature of Nevai's Turkish poetry is that, in addition to romantic Turkish poems, the poet's divans also include social, philosophical

and satirical ghazals written in a style and style specific to Turkey. While other contemporary Turkish poets were mostly limited to poems in the Turkish genre, Nevai created ghazals with new themes and structures by using the different possibilities of this genre.

In the following years, in the article he wrote on the occasion of finding and presenting the work of scientist Sheikh Ahmed Terazi called "Funun ul-Baloga" to the scientific community, he stated that the methods of creating compensation examples of musammat based on ghazals in the works of Navai and Husayni were discovered and included in the artistic creation experience, and that his independent examples date back to the 15th century. He states that it was also evident in Turkish-Uzbek poetry in the first half of the century.

Another striking feature in Navai's divans is that the poet has a unique style in the art of using restitution and tatabbu as artistic methods. In the 433rd ghazal of the "Hazâinü'l-meânî" divan, where the art of tezmin and tatabbu was used, the meter, rhyme and five rhymes of the previous ghazal were preserved.

As a result, it is clearly seen that the wise literary theorist and thinker poet Ali Siir Nevai achieved great success by creatively using the traditional features and artistic values of Uzbek poetry in his lyrical poetry, and this success serves as a special example and teaching for future generations.